

THOMAS N. BISSON

**El senyoriu reial sobre Besalú: a propòsit de tres
privilegis de Pere I per a
Sant Pere de Besalú.**

L'estructura del domini dels comtes-reis a Besalú en el segle XII ens és coneguda per l'inventari de drets comtals en la Vella Catalunya fet per a Ramon Berenguer IV en 11518(1). Llavors el comte tenia un forn, uns peatges i un mercat, a més d'un tribut o una renda de 51 porcs, mentre que en el camp circumdant va recollir pagaments en carn, pa i altres comestibles en diversos honors, parròquies i pobles. Però hi ha dues omissions interessants. Primerament, la carta per a Besalú diu molt poc a propòsit dels arrendataris del comte mateix. A Prats de Molló, com ho mostra l'inventari esmentat, Ramon Berenguer IV va posseir 58 masies i 45 bordes; a Caldes de Malavella, no menys de 115 masies; a Besalú, però sabem solament d'alguns camps i vinyes a prop de la vila, les obligacions dels quals, segons sembla, no eren molt importants. En segon lloc, no es diu res en l'inventari concernent als drets comtals sobre els honors de Sant Pere de Besalú.

Podria haver-hi alguna relació entre aquests dos fets. No sembla que Besalú és entre els dominis més preferits dels sobirans que van succeir al comte Bernat III en 1111 (2). Ramon Berenguer IV va donar-lo en el seu testament a la seva muller, la reina, per tota la vida, i Alfons I va concedir-lo a la seva esposa en 1174; ni ells ni Pere I semblen haver-lo visitat sovint. Per això era difícil estendre el senyoriu reial directe sobre homes i terres; esforç que necessitava la presència del senyor mateix per a comprovar-se realitzat. Eren els senyors eclesiàstics els qui van beneficiar-se d'aquest buit per a fer-se els veritables governadors de Besalú; i d'aquests senyors el més poderós fou l'abat amb la comunitat de Sant Pere.

Aquesta evolució podria ésser una raó de què l'abat de Sant Pere no assistís sovint als comtes-reis en llurs peregrinacions. I es podria també comprendre per què, en l'antiga documentació administrativa de Besalú, es fa més viu el veguer que el batlle del rei (3). Els drets reials a Besalú eren sobretot drets de «eminent domain» derivats de l'antic protectorat sobirà sobre homes lliures. Si el rei no podia fàcilment augmentar els seus immediats profits senyorívols, podia almenys afirmar la seva jurisdicció superior sobre les terres, camins i tinences de Besalú.

Aquest sistema és il·lustrat per una sèrie de privilegis atorgats per Alfons I i Pere I a Sant Pere de Besalú. Per l'abril de 1171 l'abat es va veure obligat a sol·licitar el permís reial per a construir nous edificis en el cementiri de Sant Pere antigament denominat *Prad*. (4). En maig de 1203, en una de les poques cartes reials datades a Besalú mateix, en Pere I va concedir l'escrivania pública de Besalú i de les parròquies circumstants a Sant Pere (5). En maig de 1206 el rei atorgà al mateix abat i comunitat de Sant Pere la llicència de tancar un cert camí entre el camp i llur vinya, probablement per a obtenir més terreny cultivable, i d'obrir un nou camí al cap damunt del camp (6). I pel setembre del 1209 el rei Pere va autoritzar al monestir de construir quatre cases fora de la muralla damunt del pont de Besalú a fi d'allotjar quatre famílies al servei de Sant Pere, lliures de tota mena d'imposts reials (7).

Aquestes cartes ens demostren que el domini de Sant Pere estava en plena expansió vers 1200. El rei es va aprofitar d'aquesta creixença variadament; la seva part, però, en la prosperitat del monestir estava limitada per la seva incapacitat de tatxar directament la gent de Sant Pere. I no hi ha cap dubte que aquest desavantatge fou reconegut. En 1207 Sant Pere de Besalú era un dels quatre monestirs benedictins de la Catalunya Vella els abats dels quals es van veure obligats a concedir un impost per les necessitats reials de 10 sous sobre cada masia. Es clar que les masies de Sant Pere eren molt nombroses (8). En un privilegi del 26 d'octubre de 1207 Pere I va prometre als monjos que la seva concessió gratuïta no seria invocada en perjudici de llur immunitat dels impostos reials (9).

Dels cinc privilegis esmentats, tres semblen ésser inèdits, i per això es trobaran transcrits en l'Apèndix documental. El del 27 de maig de 1206 sembla ésser un original, encara que hi falta el monograma i la subscripció del rei i que el pergamí té una superfície tacada. El document de 26 d'octubre de 1207, on també falta el monograma reial, és certament original; fou atorgat juntament amb privilegis idèntics (*mutatis mutandis*) per a Sant Cugat del Vallès, Sant Esteve de Ba-

III ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

nyoles i Santa Maria de Cornellà, en una assemblea haguda a Barcelona que va tractar del dèficit fiscal del rei (10). La carta de l'1 de setembre de 1209 és la més solemne de les tres, essent atestat per onze dels barons reials, àdhuc l'expert fiscal, Guillem Durfort; Monsalvatje va citar-la de l'Arxiu de la Hisenda de Girona, exemplar –¿potser original?– que no he vist. La meua còpia és d'un trasllat de 22 de juliol de 1230 conservat a Montserrat entre els pergamins de Sant Pere de Besalú.

Universitat de Califòrnia, Berkeley

NOTES

*Vull regraciar al Dr. Manuel Mundó per a les seves correccions del meu text català i per a altres consells útils.

1.-Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), Cancelleria, pergamins de Ramon Berenguer IV, 233; ed. (incompletament) per Francisco Monsalvatje i Fossas, *Noticias Históricas* (Olot, 1889-1915), xv, 369-372.

2.-Vegeu, en general, Francesc Caula i Vegas, *Besalú, comtat pirinenc (notes històriques)* (Olot, 1969), p. 157-161; S. Sobrequés i Vidal, *Els barons de Catalunya* (Barcelona, 1957), pp. 8-13.

3.-No tenim comptes fiscals per a la batllia de Besalú fins a 1213. En 1203 en Pere Ponç, era *vica-rius et baiulus* a Besalú (Monsalvatje, *Noticias* xii, 68); el veiem com a veguer altra vegada en 1206 (Apèndix, no. 1); i potser també en 1221 (ACA, perg. Jaume I, 164). Vegeu també ACA, Monacals, pergamins de Sant Pere de Besalú, 5; i l'estudi del Sr. Aragó i Sta. Costa citat en la nota 5.

4.-ACA, pergamins d'Alfons I, 104; ed. per Monsalvatje, *Noticias*, xv, no. 2246; i per Francisco Miquel Rosell, *Liber Feudorum Maior...* (Barcelona, 1945-1947), ii, no. 513.

5.-Monsalvatje, *Noticias*, xii, no. 650; i indicat per Antoni M.ª Aragó i M.ª Mercè Costa, «Fonts per a la demarcació territorial de les vegueries de Besalú i Camprodon (segles XIII-XIV)», *«I Assembla d'Estudis sobre el Comtat de Besalú, Actes* (Olot, 1972-1975), p. 84. El Sr. Aragó publicarà la col.lecció important d'aquestes concessions de notariat pels reis Alfons I i Pere I.

6.-Arxiu de Montserrat, pergamins de Sant Pere de Besalú, 6 (Apèndix, no. 1).

7.-Arxiu de Montserrat, pergamins de Sant Pere de Besalú, 8 (Apèndix, no. 3); indicat per Monsalvatje, *Noticias*, ii, 50; xii, no. 662.

8.-La concessió d'una masia per part de Sant Pere en 1202 és documentada ACA, Monacals, pergamins de Sant Pere de Besalú, 4.

9.-ACA, Cancelleria, pergamins de Pere I, 267 (Apèndix, no. 2).

10.-Preparo actualment un estudi d'aquest esdeveniment en relació amb l'edició dels comptes reials de Catalunya fins a 1213.

APÈNDIX

1

El rei Pere I atorga a l'abat i comunitat de Sant Pere de Besalú el permís de traslladar un camí.

Arxiu de Montserrat, pergamins de Sant Pere de Besalú, 6. Pergamí, 166x236 mm.

Manifestum sit omnibus quod ego Petrus, Dei gratia rex aragonensis, comes barchinonensis et dominus Montispessulani, dono, laudo et concedo tibi Petro abbati Sancti Petri de Bisuldono et toti eiusdem conuentui plenam licenciam muttandi illam uiam que est inter campum et vineam uestram, ita quod clausa hac uia ex utraque parte faciatis uiam publicam in capite illius campi. Liceatque uobis predictam uiam que fuerat inter campum et uineam adiungere eidem campo uel uinee in quocumque margine elegeritis esse. Mando itaque et firmiter precipio quod nemo sit ausus mutacionem iamdicte uie contradicere neque propter hoc aliquam questionem mouere. Quicumque autem contra hanc concessionem meam et donatium uenire presumeret iram et indignationem meam incurrens in centum aureis puniretur. Datum Barchinone per manum Petri de Blandis notarii domini regis .vi°. kalendas Iunii, anno Domini .m°.cc°.vi°.

S+num Guillelmi de Crexello. S+num Arnaldi de Fuxano. S+num Petri Poncii vicarii.

Sig+num Petri de Blandis notarii domini regis qui mandato eius supradicta scribi fecit, mense et anno quibus supra.

^aMs.: de bisuldoni.

2

1207, 26 d'octubre. Barcelona.

El rei Pere I agraeix a l'abat i comunitat de Sant Pere de Besalú llur concessió de 10 sous de cada masia en el senyoriu de Sant Pere per les necessitats del rei. Amb consell dels prelats i barons de la cort, promet que el monestir no n'haurà cap perjudici futur.

Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, pergamins de Pere I, 267. Pergamí, 242x194 mm.

Indicat per Joaquím Miret i Sans, «Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón (1196-1213),» *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, III (1905-1906), 437.

Manifestum sit omnibus quod nos Petrus, Dei gratia rex aragonensis et comes barchinonensis, profiteamur et recognoscimus tibi. [Petro].^a abbati Sancti Petri bisuldunensi et vniuerso eiusdem conuentui quod propter maximum necessitatem nobis incumbentem et ad persoluenda debita nostra gratis et spontanea uoluntate non ex censu debito uel usatico concessistis nobis quod per singulos mansos hominum uestrorum detis nobis decem solidos, et quia hoc fecistis nobis habita plena deliberatione non coacta nec per uiolenciam promittimus uobis et successoribus uestris per nos et per omnes successores nostros quod istud seruicium quod nobis facitis gratis et sine debito non trahatur unquam uobis aut succ uestris neque hominibus uestris aut posteris eorum in consuetudinem neque in usaticum siue censum nec unquam alicuius arte uel ingenio ex presenti seruicio nobis ex sola gratia et liberalitate collato uobis uel successoribus uestris nec hominibus uestris aut posteris eorum possit aliquod preiudicium generari. Promittimus etiam uobis bona fide consilio venerabilis R. terrachonensis archiepiscopi, G. ausonensis episcopi G. de Rocabertino, G. de Ceruaria, G. de Crexello et aliorum procerum curie nostre quod de cetero hoc pretexto uel alia qualibet ratione non exigamus uel exigi faciamus aliquid in mansis uestris uel hominibus aut honoribus uestris et conseruabimus libertatem antiquam quam cum nostris antecessoribus habuistis et deffendemus uos et iura uestra et homines uestros et omnes possessiones uestras et conseruabimus uobis iura uestra et priuilegia et consuetudines. Pro collato autem nobis in hac necessitate seruicio reddimus uobis grates uberrimas et copiosas. Datum Barchinone .vii. kalendas nouember, anno Domini .m°.cc° septimo, per manum Columbi notarii nostri.

S+num Gaufridi de Rocabertino. S+num Guillelmi de Ceruaria.

S+num Guillelmi de Crexello.

^aEl nom o la inicial de l'abat Pere ha estat omès.
Cor: maximam.

3

1209, 1 de setembre. Girona.

El rei Pere I atorga a l'abat i comunitat de Sant Pere de Besalú el permís de construir quatre cases fora de la muralla i prop del portal Portagera, declarant llurs habitants lliures dels serveis militars i fiscals.

A (?) Potser el document antigament conservat a l'Arxiu de la Hisenda de Girona, citat per Monsalvatje, *Noticias*, II, 50; XII, no. 662 -B. Trasllat de 22 de juliol 1230, Arxiu de Montserrat, pergamins de Sant Pere de Besalú, 8. Pergamí, 197×184 mm.

Indicat per Monsalvatje.

Hoc est translatum fideliter (B) sumptum .xi. kalendas Augusti, anno Domini .m.cc.xxxx°. ita incipiens: In Christi nomine. Sit notum cunctis quod nos Petrus, Dei gratia rex aragonensis et comes barchinonensis, per nos et omnes successores nostros ob

III ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

remedium anime nostre et parentum nostrorum damus, concedimus et laudamus uobis Petro abbati Sancti Petri bisullunensis et toti eiusdem conuentui plenam licenciam et liberam facultatem construendi et faciendi quatuor mansiones in capite illius condamine uestre que est in Bisulluno supra portam aquarum extra murum et quod ibi possitis libere et quiete mitere et populare quatuor habitatores cum suis familiis uniuersis. Quos quidem habitatores presentes et futuros dum modo non sint de aliqua nostrarum dominicarum enfranchimus et franchos et liberos et ingenuos facimus inperpetuum domino Deo et eidem monasterio et uobis abbati predicto et successoribus uestris ab omni oste et caualcata earumque redempcione et ab omni questia, tolta, forcia, prestituo, seruicio et succursu et ab omnibus exaccionibus et demandis regalibus et uicinalibus que dici uel nominari possent. Ita quod alicui baiulo uel uicario uel alicualii persone non liceat unquam a predictis habitatoribus exigere uel demandare supradicta uel aliquid eorum a quibus nos eos ut dictum est enfranchimus et perpetuo liberamus uel eos aut aliquem eorum super hiis compellere, uel forciare unquam ullo tempore aliquo modo, aliquo casu, aliqua occassione, aliqua racione uel causa. Quicumque autem contra huius priuilegii tenorem in aliquo uenire atemptauerit iram et indignacionem nostram semper incurret et pro solo contemptu nostro penam mille aureorum a nobis sine remedio aliquo feriretur. Datum Gerunde, kalendas Septembris, anno Domini .m.cc.nono, per manum Ferrarii notarii nostri et mandato eius scripta a Berengario de Parietibus.

Signum+Petri, Dei gratia regis aragonensis et comitis barchinonensis.

Huius rei testes sunt. Vgo comes Impuriarum. Gaufridus de Rocabertino. Guillelmus ausonensis episcopus+ +Petrus ausonensis sacrista. Dalmacius de Crexello. Vgdo de Turre Rubea. Petrus de Turricella. Raimundus de Palacio. Poncius Guillelmi de Turricella. Gaucerandus de Palaciolo. S+num guillelmi Dufortis. Sig (monograma) num Berengarii de Parietibus qui hoc scripsit loco, die et anno prefixis.

+Raimundis de Prato qui hoc translatum fideliter translatauit die annoque prefixis.